TA’LIM MUASSASALARIDA TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING ASOSIY PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK SHART-SHAROITLARI

Niyozova Dilrabo O’tkurovna
Qarshi ixtisoslashtirilgan madaniyat maktabi o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishning asosiy pedagogik-psixologik shart-sharoitlari haqida ayrim ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so’zlar: Ta’lim, tarbiya, bilim, ko’nikma, malaka, tanqidiy fikrlash, zamonaviy ta’lim, didaktik vositalar.

Ta’lim jarayonining mohiyati shundan iboratki, bilish jarayonining umumiy qonuniyatlariga asoslanadi. Ta’lim jarayoni quyidagi bilishlar o’rtasida rivojlanadi: individual va iltimoiy-tarixiy bilishlar. Ta’lim jarayoni individual rivojlantirish ishi oldiga yoshlarni davr taraqqiyoti darajasidagi bilimlar bilan qurollantirish vazifasini qo’yadi. Chunki individual rivojlanish ijtimoiy tarixiy rivojlanishdan ortda ikki rivojlanish ta’limni o’zaro bog’lab turadi.

Ta’lim jarayonini ichki bir qancha qarama-qarshiligi bor (bular ta’lim nazariyasiga muhim ta’sir ko’rsatadi):

- Bolani maktabgacha bo’lgan shaxsiy tajribalariga maktabga chiqqandan so’ng qaytadan beriladigan shaxsiy baholari qarama-qarshiligi;

- O’qituvchi tomonidan talab qilinadigan fikrlash sistemasi qarama-qarshiligi;

- O’quvchilar aniq fikrlashdan abstrakt fikrlashga o’tish bosqichida bo’lganliklari sababli,u hissiy va ratsional,aniq va mavhum holda bilishlari o’rtasida qarama-qarshilik vujudga keladi.

Ta’lim jarayonining muhim qarama-qarshiliklaridan birini M.A.Danilov ko’rsatib berdi”. Ta’lim jarayonining borishida paydo bo’ladigan bilish va amaliy vazifalar bilan o’quvchining mavjud bilim, malaka va ko’nikmalari darajasi

o’rtasidagi qarama-qarshilik o’quv jarayonining harakatlantiruvchi kuchidir”, deydi M.A.Danilov. O’quvchilar tomonidan bilimlarni egallash bosqichlari haqida so’z yuritadigan bo’lsak, ular quyidagi bosqichlarga bo’linadi: idrok etish, o’quv materialini anglab yetish, mustahkamlash, amaliy faoliyatida bilimlarni qo’llash.

- Idrok etish psixologiyada ma’lumki, idrok etish aniq maqsadga yo’naltirikgan anglash jarayoni bo’lib, u tanlash xususiyatiga ega. Shuning uchun birinchi navbatda o’quvchilarga mavzu orqali ularni nimalarni o’rganishlari haqida tushuntirib berish kerak. Shu asosda u o’quv materiali bilan dastlabki tanishish amalga oshiriladi.

- O’quv materialini anglab yetishda u ma’lumotlarning nazariy jihatlarini ajratib olish va analiz qilishdan iborat. Bunda asosiy mazmunni topish, tushunchani ajratib olish, ularning belgilarini asoslab berish, misollar va tushuntiruvchi dalillar to’plamini o’rganib chiqish lozim.

- Eslab qolish va mustahkamlash- bu bosqich o’zlashtirilgan bilimlarini uzoq vaqt xotirada saqlab qolishdan iborat. Nazariy material, tushuncha, qoida, isbotlar turli xil mashqlar bilan takrorlanadi.

- Bilim, ko’nikma va malakalarni amaliy faoliyatda qo’llashdan iborat bo’ladi. O’quv mashqlari, laboratoriya ishlari, tadqiqot topshiriqlari, maktab yer maydonidagi ishlar.

Ta’lim-tarbiya jarayonlarini samarali tashkil etishda ta’lim metodlari va ta’lim vositalaridan to’g’ri foydalanish lozim. Ta’lim metodlari ta’lim vositalari bilan birga qo’llaniladi. Didaktik vositalar deganda, o’quv va ko’rgazmali qo’llanma, namoyishli qurilmalar, texnik vositalar tushuniladi. Ta’lim vositalari-bu yangi bilimlarni o’zlashtirish uchun o’qituvchi va o’quvchilar tomonidan foydalanilgan obyekt. Odatda moddiy va ma’naviy qadriyatlar ta’lim metodlariga mos ravishda . Biroq agar metodlar “qanday o’qitish?” savoliga javob bersa,vositalar esa “uning yordamida nimani o’qitish?” savoliga javob beradi. Nemis olimlari R.Fush va K.Krollar didaktik vositalar audivizuallik tafsilotida motivatsion, axborot, ta’lim jarayonini boshqarish, optimallashtirish funksiyalarini bajaradi, deb hisoblashadi. O’qituvchi o’zining ixtiyoriy bo’yicha ko’rgazmali material, o’quv qo’llanmadan foydalanishi mumkin. Ta’lim vositasini tanlab olish ta’lim metodini tanlab olish bilan bog’liq. Agar

ta’limning faol metodi (kitob bilan ishlash, mashqlar) foydalanilsa, u holda o’quv qo’llanmalari, darsliklar va ta’limning texnik vositalaridan foydalaniladi. Ta’limning passiv (sust) metodlari (o’quvchilar eshitadi, ya’ni hikoya, ma’ruza, tushuntirish, ekskursiya) ta’limning ko’rgazmali vositalaridan foydalanadi. Ta’limning ko’rgazmali vositalari pedagogning o’zi tomonidan tuzilgan bo’lishi mumkin. Vositalarning istalgan turidan foydalanishda o’lchov va mutanosiblikka e’tibor berish kerak. Masalan, ko’rgazmali vositalarning soni yetarli bo’lmasligi bilimlarning sifatiga ta’sir ko’rsatadi. Bilishga qiziqishni pasaytiradi, obrazli idrok etishni rivojlantirmaydi. Ulardan ko’p foydalanish o’quvchilarning o’rganilayotgan fanga yengil-yelpi qarashiga olib keladi.

Pedagogik texnologiya asosida dars loyihasini tuzishda besh tamoyilga rioya qilinadi. Pedagogik texnologiyani tamoyilining asosiy yo’nalishlari: Birinchi tamoyil-muayyan o’quv predmeti, katta modul yoki dars mavzusida kutilgan asosiy maqsadni shakllantirib olish. Ikkinchi tamoyil-darsning umumiy maqsadidan va mavzuning ichki mazmunidan kelib chiqib, darsni kichik “modullarga” ajratib, har bir modulning maqsadini hamda modullar ichida hal qilinadigan asosiy masalalar tizimini aniqlab olishdir. Uchinchi tamoyil-modullar ichida ko’riladigan masalalarning ichida asosiylarini tanlab olib, ulardan test savollari va ular asosida so’rov varaqasini tuzib chiqish. To’rtinchi tamoyil-maqsadga yetish uslub va usullarini tanlab, joyini belgilab olish. Pedagogika fani misolidagi mavzular o’zining umumiyligi bilan ajralib turganligi sababli, unda asosan so’z bilan tushuntirish va qisman illyustrativ uslublardan, shuningdek, kezi kelganda muammoli izlanish usulidan ham foydalaniladi. Beshinchi tamoyil-dars ichida modullar orasidagi uzviy bog’liqliklarga hamda dars mazmunining fanlararo aloqalar asosida tuzilishiga e’tibor qaratilishi shart. Farobiyning “Fan va san’atining afzalligi” haqidagi risolasida o’quv jarayonini o’qitish usullari haqidagi tushuntirishlarida o’quvchilarga turli bilimlar berish bilan birga, mustaqil holda bilim olish yo’llarini ham ko’rsatish, ularning bilimlarining zarurligiga shak-shubhasiz ishontirish kerakligini ta’kidlab o’tadi. Garchi har bir pedagogning ishida anchagini usul va uslublar mavjud bo’lasa-da, ularni qo’llashdan

ko’zlanadigan maqsad tarbiyalanuvchining ta’limiy ishlarini faollashtirish bo’lmog’i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. “Pedagogika”-o’quv qo’llanma. Mualliflar: Shodmonova.Sh, Ahmedova.M Hamzayeva.H Farmonova O’, Axmedov J. Toshkent: 2014

2. “Pedagogika nazariyasi va tarixi”. Mualliflari: Abdullayeva.B, Umarova.A Saidova B. Toshkent: 2016

3. “Pedagogika” Ziyomuhammadov B. Toshkent: 2014